

China Miéville (1972)

Britanyalı fantastik edebiyat, bilim kurgu ya da kendi ifadesiyle “tuhaf kurgu” yazarıdır. Cambridge Üniversitesinde Sosyal Antropoloji öğrenimini tamamlayan Miéville, yüksek lisans ve doktora derecelerini London School of Economics’te Uluslararası İlişkiler alanında almıştır. China Miéville’in, edebiyat uğraşı dışında, kendisini seçimlerde adaylığa kadar taşıyan siyasi çalışmaları ve “eşit haklar” ile Ekim Devrimi’ni konu aldığı kuram ve tarih çalışmaları da vardır.

Fantastik edebiyatı ticarileşmeden ve tutucu klişelerden kurtarmayı amaçlayan Miéville politik duruşunu romanlarına da yansıtırken, her romanında farklı bir tarz deneyerek yenilikçi bir çizgi oluşturmuştur. China Miéville, kendisini etkileyen yazarlar arasında M. John Harrison, J. G. Ballard, H. P. Lovecraft, Strugatski kardeşler, Gene Wolf, Mervyn Peake ve 2018 yılının başında kaybettiğimiz Ursula K. Le Guin gibi isimleri saymaktadır. Bilim kurgu ve fantastik edebiyatın en önemli ödülllerinden Arthur C. Clarke Ödülü’nü üç kez, Locus En İyi Fantastik Kitap Ödülü’nü iki kez kazanan China Miéville, Britanya Fantezi Edebiyatı Ödülü’ne üç, Hugo, Kitschies ve Dünya Fantezi Edebiyatı ödülleri ise birer kez layık görülmüştür.

Miéville’in Yordam Edebiyat’ta yayımlanan romanları: *Kral Fare* (*King Rat*, 1998; Türkçesi 2010), *Perdido Sokağı İstasyonu* (*Perdido Street Station*, 2000; Türkçesi 2011), *Yara* (*The Scar*, 2002; Türkçesi 2013), *Demir Konsey* (*Iron Council*, 2004; Türkçesi 2015), *Un Lun Dun* (*Un Lun Dun*, 2007; Türkçesi 2012), *Şehir ve Şehir* (*The City & The City*, 2009; Türkçesi 2012), *Kraken* (*Kraken*, 2010; Türkçesi 2013), *Elçilik Kenti* (*Embassytown*, 2011; Türkçesi 2016), *Demirdenizi* (*Railsea*, 2012; Türkçesi 2018), *Yeni Paris’in Son Günleri* (*The Last Days of New Paris*, 2016; Türkçesi 2018).

Eserin Orijinal Adı:
A Spectre, Haunting:
On The Communist Manifesto
(Copyright © China Miéville, 2022)

BİR HAYALET
KOL GEZİYOR
Komünist Manifesto Üstüne

China Miéville

İngilizceden Çeviren
Utku Özmakas

Yordam Kitap: 465 • **Bir Hayalet Kol Geziyor** • China Miéville
ISBN 978-605-172-713-4 • *Çeviri:* Utku Özmakas • *Kitap Editörü:* Cem Erođul
Düzeltilme: Safa Enis Sağlık • *Kapak ve İç Tasarım:* Savaş Çekiç
Sayfa Düzeni: Gönül Göner • *Birinci Basım:* Mart 2025
© China Miéville, 2022; © Yordam Kitap, 2025

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 44790)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat: 3 34110 Çađalođlu – İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 • **W:** www.yordamkitap.com • **E:** info@yordamkitap.com
www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap
www.instagram.com/yordamkitap

Baskı: **Pasifik Ofset** (Sertifika No: 44451)
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1
Baha İş Merkezi A Blok Kat: 2
34310 Haramidere / İstanbul
Tel: 0212 412 17 77

BİR HAYALET
KOL GEZİYOR

Komünist Manifesto Üstüne

Kurtarıcım Rosie Warren'a.

“Bir keresinde biri bana komünizmin ne olduğunu sorduğunda cevap vermek için ağzımı açmış, ama sonrasında zerre kadar fikrim olmadığını fark etmişim. Komünist imajım bir karikatürden ibaretti. ... Bize çok küçük yaşlardan itibaren komünistlerin düşman olduğu öğretiliyor; ancak çoğunluğumuzun komünizmin ne olduğuna dair hiçbir fikri yok. Yalnızca bir ahmak, düşmanının kim olduğunu başkasının söylemesine izin verir.”

— ASSATA SHAKUR, *Assata: An Autobiography*

İçindekiler

Giriş	13
1. <i>Komünist Manifesto</i> ve Manifesto Türü Üstüne	23
2. Yazıldığı Dönemde <i>Komünist Manifesto</i>	36
3. Ana Hatlarıyla <i>Komünist Manifesto</i>	70
4. <i>Komünist Manifesto</i> 'yu Değerlendirmek	106
5. <i>Komünist Manifesto</i> 'ya Yönelik Eleştiriler	145
6. Bugün <i>Komünist Manifesto</i>	192
Sonsöz: Komünist Bir İlmihal (Engels'in İzinde)	243
Ek A: Komünist Parti Manifestosu	247
Ek B: 1872 Tarihli Almanca Baskıya Önsöz	291
Ek C: 1882 Tarihli Rusça Baskıya Önsöz	293
Ek D: 1883 Tarihli Almanca Baskıya Önsöz	296
Ek E: 1888 Tarihli İngilizce Baskıya Önsöz	298
Kaynakça	304
Teşekkür	326
Dizin	328

Giriş

Salak mısın nesin! Ben bir komünistim.

Ash Sarkar, *Good Morning Britain*, 12 Temmuz 2018

On dokuzuncu yüzyılın ortalarına doğru savaş baltalarını bilemiş küçük bir solcu grubu, düşmanlarına, yani Avrupa'nın en büyük güçlerine, Avrupa'da bir hayaletin kol gezdiğini bağırarak çağıra ilan etmişti. *Komünist Manifesto*'nun sayfaları işte bu gerçeğin haykırılmasıyla açılır.

Manifesto o zamanlar yeni yeni filizlenen bir sistemin, endüstriyel kapitalizmin yıkılacağı öngörüsünde bulunmakla kalmıyor, aynı zamanda bunu talep de ediyordu. Sırf kâr etme uğruna girilen acımasız rekabet ile –ister istemez buna eşlik eden– toplumsallıktan kopuş ve kitlesel sefaletle dayanan mevcut toplumun yerini yeni bir toplum biçiminin, –ortak, demokratik şekilde denetlenen toplumsal mülkiyet temelinde– insanların ihtiyaçlarının karşılanmasını ve potansiyellerini gerçekleştirmelerini amaçlayan yeni bir kolektif gerçekliğin almasını istiyordu. Bu amacın zorunlu bileşenleri, tuzakları ve olanakları, elbette –sol çevreler de dâhil olmak üzere– epey tartışmaya yol açmıştı ve bugün de tartışmalı niteliğini korumaya devam ediyor. Gelelim, *komünizm* tam da böyle bir şeydir. *Manifesto*'nun açılış cümlesinde anılan hayalet tam da budur.

Kısa, tok, canlı ve tuhaf yapıları bir metin olan *Manifesto*, hiç kuşku yok ki çığır açıcı bir etki yaratmıştır. “Birkaç hoş sayfanın,” diyordu Umberto Eco, apaçık bir hayranlıkla, “dünyayı değiştirmeye yetebileceğini hayal etmek kolay değil.” *Manifesto*’nun hayranları etkisini takdirle karşılarken, onu küçümseyenlerse bu etkiyi kötüye yorarlar. Ne var ki, son kertede iki grubun hemfikir olduğu bir husus var: Bu kitap, okuyucularının zihinleri üstünde şaşırtıcı bir etkiye ve tarihsel bir güce sahip.¹

Hayalet bugün geri döndü. Belki de bunda şaşılacak bir şey yoktur: Zira bir şeyi bastırırsanız ve bu bastırdığınız şey de bir hayaletse, geri dönmesi kuvvetle muhtemeldir. Yine de, Richard Seymour’un bugünün “komünizmsiz antikomünizmi” dediği, gerçekten tuhaf bir olgudan söz etmeden geçmek olmaz. Hepsisi de (bu bağlılık büyük ölçüde zalim bir şakadan ibaret olsa da) *Manifesto*’nun dünyaya bakışına bağlı olduğunu ilan etmiş devletler olan Sovyetler Birliği ile müttefiklerinin yıkılmasının üstünden otuz sene geçtikten sonra ve dünya siyaset sahnesinde kitlesel boyutta ciddiye alınabilecek bir radikal sol hareketin esamisi okunmazken, “günümüzün gericileri, komünist bir tehdit kuruntusu içinde yaşamaya devam ediyor.”² Böylesi bir tehdidin sanrıdan ibaret olduğuna

1 Eco, 2006, s. 23. Martin Puchner’e göre, “*Komünist Manifesto*’nun tarihin seyrini üstündeki etkisi, neredeyse diğer bütün metinlerden daha dolaysız ve kalıcıdır” (Puchner, 2006, s. 11). *Manifesto*’nun programına karşı sıcak duygular beslediği söylenemeyecek A. J. P. Taylor da, bu metni okuyan “herkesin, siyaset ve toplum hakkında düşüncesinin –eğer bu konuda bir düşüncesi varsa– değiştiğine” işaret ediyor (Taylor, 1967, s. 7). Aijaz Ahmad’a göre, “*Manifesto*’nun, modern dünyanın oluşumunda diğer bütün siyasi metinlerden daha etkili olduğu çekinmeden söylenebilir” (Ahmad, 1998, s. 12). Terry Eagleton’a göre ise “gerçekte çok az metin tarihin seyrini *Manifesto* kadar değiştirmiştir” (Eagleton, 2018).

2 Seymour, 2020. Ayrıca bkz. Seymour, 2019. En alışlageldik yaklaşım, sağcıların Doğu Bloku’nun çöküşünü *Manifesto*’nun dünya-tarihsel açıdan yanlışlığına kanıt olarak sunmalarındır: “1989’da, bir anda, ‘Hayalet’in gerçekten de bir hayaletten ibaret olduğu anlaşıldı” (Malia, 1998, s. xxvi). Bu yaklaşıma karşılık aynı olaylar başka isimlerle tam da *Manifesto*’nun doğrulanması şeklinde yorumlanabilir

hiç şüphe yok: Bugün sol cenahın sağlıklı atılımları –ne denli olumlu karşılanırsa karşılanınsın– düşmanın kuşatması altındaki nispeten önemsiz adımlar olarak kalıyor. Kesinlikle sistem düzeyinde bir değişime işaret etmiyor. Ayrıca, çoğunlukla genç eylemcilerden oluşan, küçük ama günden güne daha fazla büyüyen ve sesi daha gür çıkmaya başlayan bir azınlığın gözünde “komünizm” kavramı uzunca süredir kanıksanmış etkisini yitirmenin eşiğinde. Bu da, iktidardakiler için paha biçilmez bir durum.³

Her siyasi kuşağın *Manifesto* ile tekrardan tanışması; içerisinde neye odaklanacağını öğrenmesi; *Manifesto*'dan içinde bulunduğu dönem için sorunlar, sorular, çözümler, yanıtlar, boşluklar, açmazlar ve çözümler çıkarması gerekir. Bu, kabadayı edasıyla –ve tarafgir bir klişeyle– metnin “bugün her zamankinden daha fazla” geçerli olduğunu iddia etmek manasına gelmez. Nasıl ki, *Manifesto*'yu sömürge olmaktan kurtuluş ve yeni sömürgecilik bağlamında okumak farklı bir deneyimse, aynı şekilde refah devletinin yükseldiği ya da bu sistemin bile isteye baltalandığı, kural tanımaz finansal spekülasyonun hız kazandığı, Stalinizmin uzun süren bir tükenme ve çöküş yaşadığı, siyaseten merkezde yer tutan

ve zaten böyle de yorumlanmıştır (örneğin bkz. Hodges, 1999 ve daha dolaylı olarak Callinicos, 1991). Stalinizmin *Manifesto*'ya sözde sadakatinin ölesiye katı ve ibret verici bir örneği için, Stalin'in yaşamını bir azizi anlatmış gibi ele alan Adoratsky'nin (1938) bu metni kullanma biçimine bakınız. (“*Komünist Parti Manifestosu*’ndaki fikirlerin zaferi, Marx ve Engels’in davasının parlak sürdürücülere olan Lenin’le Stalin ve onların önderliğindeki Bolşevik Parti tarafından güvence altına alınmıştır... SSCB ulusal ekonomisinin bütün alanlarında, sanayide, tarımda ve ticarete sosyalist sistem mutlak bir zafer kazanmıştır... Lenin-Stalin’in partisinin önderliği, tam komünizmin inşasına doğru ilerleyişimizi garanti altına almıştır” vb.) Parlak sosyalist akademisyen Hal Draper, yürek karartan bu yapaylığı, “reklam sahtekârlığı” diye niteleyerek bir kenara itmiştir (Draper, 1994, s. 2).

- 3 Bkz. Ash Sarkar’ın 12 Temmuz 2018 tarihinde ITV’de yayımlanan *Good Morning Britain* programında Piers Morgan’a yönelik öfkeli sözleri. [Söz konusu programın bir kısmına <https://www.youtube.com/watch?v=jNFOvkB6jJQ> adresinden ulaşılabilir. –çev.]

fikirlerin güç kazandığı vb. dönemlerde okumak da farklı bir deneyimdir.⁴

Bu satırları takvim yaprakları 2021 yılını gösterirken kaleme alıyorum. Bu esnada yeryüzündeki insanların neredeyse yarısı, günde beş buçuk dolardan daha az gelir elde ediyor. Dünyanın az sayıdaki milyarderleri ise, gezegenin en yoksul %60'ından daha fazlasına sahip. Zenginler ile şirketlerin ödediği servet vergileri, tarihin en düşük seviyelerine inmiş durumda. Dünyadaki çocukların %20'si, yani çeyrek milyardan fazlası okula gidemiyor. Her gün on bin kişi, doğrudan yoksulluktan kaynaklanan sebeplerle yok yere hayatını kaybediyor.⁵ Komünizm fikrine dair son dönemlerde yükseldiği gözlenen itiş kâkış, 2007-2008 ekonomik çöküşünün ardından, iklim felaketi- nin hızlandığı ve altıncı kitlesel yok oluşun meydana geldiği, toplumsal kaygıların alabildiğine arttığı, siyasi zehirlenme ile sadizmin yükseldiği bir dönemde; neoliberal kapitalizmin öğretilerine karşı eşi benzeri görülmemiş sol itirazların sıra dışı bir şekilde yükselip sonra da yere çakıldığı ve "kemer sıkma" politikalarının İngiltere'de Corbyn önderliğindeki İşçi Partisi, ABD'de ise Sanders önderliğindeki hareket tarafından, yakın zamana kadar bir mecburiyet olarak sunulduğu bir enkaz içerisinde çıktı ortaya: Trump ile Johnson'ın aşırı sağcı rejimlerinin şekillendirdiği, bu metnin kaleme alındığı esnada dört buçuk milyondan fazla insanın ölümüne sebep olan, azınlıklarla yoksulları orantısızca etkileyen, dünya ekonomisinin temellerindeki zayıf noktaları daha da kötüleştiren kapanma süreçlerinin

4 Krş. Findlay, 2009, s. 23. "Burada *Manifesto*'nun okunması gerektiğini söylerken, aslında iki şeyi kastediyorum: Birincisi, *Manifesto* on dokuzuncu yüzyıl Britanya ve Avrupa tarihini, kültürünü ve siyasetini cidden öğrenmek isteyenlerin eğitiminin bir parçası olarak okunmalıdır; ikincisi, bu alana yeni girenler ve uzmanlar, bu kitabı hem günümüz içerisinde hem de günümüz için okumalıdır."

5 <www.oxfam.org/en/5-shocking-facts-about-extreme-global-inequality-and-how-even-it> (Erişim tarihi: 4 Kasım 2020).

yaşandığı ve muhtemelen kapitalizm tarihindeki en korkunç buhranla sonuçlanan, ölümcül ve berbat derecede kötü yönetilen küresel bir salgının sarstığı bir ortamda süregidiyor. Bu dönemde ayrıca ABD’de yarım yüzyıldan uzun süredir yaşanan en çarpıcı toplumsal ayaklanmaya da şahit olduk. George Floyd’un Minneapolis polisi tarafından göz göre göre öldürülmesinin ardından, ırkçı ve baskıcı ceza sistemini protesto etmeye üzere bir araya gelen yurttaşlar, askerî silahları kuşanmış insafsız polislerle karşı karşıya geldi. Bu protestolar, uluslararası düzeyde muazzam dayanışma gösterilerine ve siyasi tartışmalara ilham verdi. Dünya bir yandan kargaşa ve istikrarsızlıkla, öte yandansa baskıya karşı çıkan halkların protestolarıyla sarsıldı. 2019’da Bolivya’da askerî darbe eliyle kurulan kısa ömürlü sağ rejim, ertesi yıl yetkililerin ölümlere yol açma pahasına şiddet kullanarak bastırmaya kalkıştıkları kitlesel gösterilerin ardından yıkıldı; solun seçim zaferi öyle bir ses getirdi ki, seçimde hile yapıldığını söylemeyi düşünenler bile bu zafere halel getiremedi.⁶ Çin devletinin günden güne daha fazla müdahaleci ve zorba tutumuna karşı, Hong Kong nümayişlerle sallandı. Yaşamlarını kadim topraklarında sürdüren Filistinliler, Mayıs 2021’de İsrail yetkililerinin Kudüs’ün Şeyh Cerrah mahallesinde etnik temizliğe kalkışmasına karşı öfke dolu bir tepki göstererek ayaklandı ve İsrail de buna –Gazze Şeridi’ndeki kalabalık hapisanenin bombalanması da dâhil olmak üzere– her zamanki ayırım gözetmeyen ve kışkırtıcı şiddetiyle cevap verdi. İki çocuk, on üç İsraili öldürüldü; Filistinlilerin kaybı bunun yirmi katıydı, ölen Filistinli çocuk sayısıysa otuz üç katı.

Liste uzar gider. Bu tür bir şiddet ve direnişe dair sayısız örnek eklenebilir. Peki o halde tarihin tam da *bu* anında *Komünist Manifesto* nedir?

6 Örneğin, bkz. <www.jacobinmag.com/2020/10/bolivia-coup-mas-evo-morales-elections-arce-anez> (Erişim tarihi: 3 Haziran 2021).

Elinizdeki kitap, *Manifesto*'yu ya da savlarını tepeden tırnağa tüketecek şekilde değerlendirme iddiasıyla kaleme alınmadı. Bundan ziyade, meraklı ve açık fikirli okuyucular düşünülerek, olmazsa olmaz bir metne dair kısa bir giriş olarak tasarlandı. Kitabı okumak için herhangi bir ön bilgi gerekmiyor. *Manifesto*'nun bütün bölümlerinden özetler çıkardım ve bol bol alıntı yaptım. Kitabı mümkün olduğunca bir başına okunabilecek hale getirmeye gayret ederken, araştırmalarından faydalandığım akademisyen ve militanların hakkını vermekten de geri durmadım. Dolayısıyla yankılarla dolu; alıntı yapmaktan, geçerken bile olsa isim vermekten, en iyi ve ilk önce başkaları tarafından söylenenleri tekrarlamaktan çekinmeyen bir metin bu. Dahası, bu alandaki engin literatürün derinlerine dalmak isteyen okuyucular için, ana metinde sadece işaret edip geçtiğim bazı tartışmalara, fikir alışverişlerine ve kaynaklara, makul uzunlukta dipnotlar düşerek bunları olabildiğince açtım.

Elbette hiçbir alıntı ya da sav, esas metnin yerini tutamaz. Bu nedenle yaklaşık on iki bin kelimelik *Manifesto*'ya sonda ek olarak yer verdim. Elinizdeki kitap başka hiçbir işe yaramasa bile, umarım yeni okuyucuları bu olağanüstü eseri keşfetmeye teşvik eder.

Manifesto, 1848'de Almanca olarak Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından kaleme alındı; ancak ileride değineceğimiz üzere, bu konuda bazı anlaşmazlıklar var. Zira –bizzat Engels de dâhil olmak üzere– pek çok kişi, Marx'ı tek yazar addeder: Daha sonra açıklayacağım üzere, benimsediğim bir yaklaşım değil bu. *Manifesto*, yıllar içinde tekrar tekrar baskı görüp sayısız dile çevrildi.⁷ Günümüzde en çok bilinen İngilizce çevi-

7 Hal Draper, sözü geçen çeşitli baskıların tarihini –bizzat kendisiyle alay ettiği ifadesine başvuracak olursak– “makul olmayan bir eksiksizlik içerisinde” ele aldı (Draper, 1994). Draper, –ufuk açıcı kitabının kısa bir çevirisine “Andréas, 2013”ten ulaşılabilen– Bert Andréas'ın öncü çalışmasından faydalandı.

ri ise (aynı zamanda Marx'ın başyapıtı *Kapital*'in de İngilizce çevirmeni olan) Samuel Moore'un Engels ile birlikte 1888'de yaptığı çeviridir. Tabii bu çeviri de eleştiriden azade değil. Örneğin Terrell Carver, 1996'da kendi çevirisinin önsözünde yaptığı tartışmada, "*Kapital*'in birinci cildinin çevirmeni, Marx'ın dostu ve kırk yıllık yoldaşının onayladığı bu İngilizce çevirinin dokunulmaz olduğu şeklindeki güçlü görüşü" yerle bir eder.⁸ Tabii bir de sıra dışı bir isim olan Helen Macfarlane'in 1850'de yaptığı ilk çeviriden söz etmek gerekiyor; bu çevirinin de düzeltmeden geçmesi gerekiyor. Macfarlane'in çevirisi tümüyle görmezden gelinirse bile, kendisine has bazı tercihlerinden ötürü çoğu zaman dudak bükülüp alay konusu edilmiştir. Örneğin, Macfarlane komünizmi bir hayalet değil, "korkunç bir gulyabani" olarak resmeder. Gelgelelim, Eric Hobsbawm'ın hak bilir bir tutumla teslim ettiği üzere, bu çeviri "yalnızca çevirmen, Marx'a ya da ... Engels'e danıştığı" için önemli değildir.⁹ Bizzat Marx, Macfarlane'i radikal bir entelektüel olarak çok önemsemiş ve çevirisinin yayımlanması için girişimlerde bulunmuş; hem kendisi hem de Engels sık sık bu çeviriye başvurmuş ve başka ülkelerdeki yoldaşlarına göndermiştir.¹⁰

8 Carver, 1998, s. 55. Bu metin, genel olarak çeviriye çevreleyen meselelere ve özellikle de halihazırda çokça bilinen bir çeviriyle bağlantılı bir metne dair heyecan verici bir soruşturma sunuyor.

9 Hobsbawm, 2012, s. 5.

10 Draper, 1994, s. 31. Bununla birlikte Draper, Marx ve Engels'in Macfarlane'in metnin altında imzasının olmadığı bazı durumlarda bu çeviriye o kadar da olumlu yaklaşmadıklarını gözler önüne seriyor. İkisinin bu çeviriye verdiği desteğin ötesinde, Macfarlane'in modern kulaklara tuhaf gelen çeşitli çeviri tercihlerinin oldukça ciddi savunucuları da var. Örneğin, bkz. Black, 2014, s. xxii-xxvi. Çevirideki dikkat çekici sorunları saptayan Evans'ın yürüttüğü tartışmaya da bakılabilir: Bunlardan birinin örneği, Jonathan Sperber'in, "*Alles Ständische und Stehende verdampft*" ifadesini ikonik "Katı olan her şey buharlaşıyor" yerine "hiyerarşik Prusya toplumunun, sanayinin buhar gücüyle çözüldüğünü" daha iyi anlatacak şekilde "sıkı sıkıya var olan her şey ve düzen toplumunun bütün unsurları buharlaşıyor" şeklinde çevirmesidir (Evans 2013). Bir yorumcunun dile getirdiği üzere, Sperber'in versiyonu "yerini almaya çalıştığı zarif versiyondan çok daha doğru" olsa da, "açık-

Tabii nereden bakılırsa bakılsın –özellikle yeni okuyucular için– Moore çevirisi şüphesiz en iyi başlangıç noktasıdır. Artık sadece resmî statü kazanmış olduğu için değil, aynı zamanda hem iyi hem de esas duyguyu aktaran bir çeviridir bu; dolayısıyla da es geçilmesi mümkün olmayan bir kültürel uğrağı temsil eder. Ekte kısmi değişiklikler ve güncellemelerle bu versiyona yer verdim. Bu çeviri, kitabın sonundaki ekte sunduğum formatta “1.1” vb. şekilde önce bölüm, sonra paragrafı işaret edecek şekilde numaralandırıldı. Atıfları bu sisteme göre yapmamın nedeni, esas metinde kolayca bulunabilmesini sağlamaktır. Kuşkusuz ki, “kusursuz” çeviri diye bir şey yoktur: “Çeviri yorumdur.”¹¹ Bu yüzden faydalı ya da ilginç önerilerde buldukları noktalarda başka çevirilere gönderme yapmaktan da çekinmedim.

Birinci bölüm, doğrudan manifesto türü üzerine kısa bir giriş mahiyetinde. İkinci bölümse, *Komünist Manifesto*’nun tarihsel bağlamını özetlemeye ve metnin Karl Marx ile Friedrich Engels’in kapsamlı düşünce dünyasındaki yerini saptamaya çalışıyor. Üçüncü bölüm, *Manifesto*’nun ve yıllar içerisinde biriken muhtelif önemli önsözlerin açıklayıcı bir özetini içeriyor. Dördüncü bölümde *Manifesto*’yu tarihî, siyasi, iktisadi ve etik bir yapıt olarak ele alıyor ve metnin bazı temel iddialarını serimliyorum.¹² Beşinci bölümde ise *Manifesto*’ya yönelik farklı

ça söylemek gerekirse berbattır” (Jem Thomas, Evans’ın metnine ek, 2013). Carver ise kesinlikle o kadar kötü olmayan “feodal ve sabit olan her şey buharlaşıyor” ifadesini öneriyor.

11 Carver, 1998, s. 51.

12 Bu elbette olanaklı yaklaşımları tüketmiyor. Örneğin, *Manifesto*’nun kültüre yönelik son derece taraflı ve kusurlu olsa da epey heyecan verici olan yaklaşımı üzerine de önemli tartışmalar yürütülebilir. Bunlar burada kapsamımız dışında kalıyor; ancak *Manifesto*’nun “dünya edebiyatı” ve eğilimlerine dair görüşleri üstüne derinlikli yorumlar için bkz. Ahmad, 2000 ve Santucci, 2001.

bakış açılarından gelen bazı önemli eleştirileri değerlendirmeye tabi tutuyorum. Tabii bu bağlamda dördüncü ve beşinci bölümün birbirinden keskin bir bıçakla ayrılamayacağını söylemem gerek: Zira dördüncü bölümde genel olarak *Manifesto*'nun temel iddia ve kavramlarını açıklayıp bunları değerlendirmeye çalıştım; haliyle, bunun bir parçası olarak da eleştirilere nispeten kısaca olsa bile değinmek zorunda kaldım. Beşinci bölümdeyse odağıma, doğrudan metne ilişkin en önemli eleştirileri aldım. Altıncı bölüm, *Manifesto*'yu yaşadığımız hararetli günler açısından değerlendirirken, *Manifesto*'nun eleştirileri ve tavsiyelerini karşı karşıya olduğumuz ve günden güne hızlanan krizlerle bağlantılı olarak tartışmayı amaçlıyor; bunu yaparken de *Manifesto*'dan bugün neleri ıskartaya çıkarabileceğimiz ve neleri heybemize atmamız gerektiğini de sorguluyor. Yani *Manifesto*'nun bir bakıma rehber olup olamayacağını. Hatta bugüne kadar bir rehber olup olmadığını da.

Tüm bu soruların ufku yalnızca entelektüel dünyayla sınırlı değil. Tıpkı *Manifesto*'nun yazarları gibi ben de dünyanın dört bir yanındaki kitlesel sefaletin, yoksulluk ile ahlaksızlığın katlanılmaz işaretlerinin, mevcut düzenin dümenini elinde tutan iktisadi sistemle ilgisiz ya da bağlantısız olduğunu düşünmüyorum. Ne yoksulların yoksulluğunun zenginlerin zenginliğiyle ne de güçsüzlerin güçsüzlüğünün güçlülerin gücüyle ilgisi olmadığını. Yukarıda saydığım eşitsizlikler herkesin malumu; ne var ki bunlar, kimilerinin acı duymasına yol açarken, bu acının siyaseten fazlasıyla solda olduğunu düşünenler göz devirmekle yetiniyor. İleride söz edeceğim nedenlerden ötürü, böylesine incitici gerçeklerin, insan doğasının üzücü gerçekleri ya da kaçınılmaz oldukları fikrine katılmıyorum. Bunları bugünden yarına değiştirmenin mümkün olduğunu da söylemiyorum. Asıl mesele, bunları değiştirmeye kalkışmanın denemeye değer olup olmadığıdır; yani bir kenara fırlatılmış, ha-

yatta bir şeyleri başarma kudreti elinden alınmış sayısız insan uğruna ve bu insanlarla omuz omuza mücadele etmeye değip değmeyeceğidir.

Metinde şahsi fikirlerimi, ancak başka görüşlerdeki okuyucuların yürüttüğüm tartışmalarda kıymetli bir şeyler bulabileceği durumlarda ifade etmeye çalıştım. Sadece nispeten kısa sayılabilecek sonsözde kendimi kısıtlamadan asıl meselelere daldım. Ne var ki, bu metnin hiçbir yerinde ilgisiz ya da tarafsız olma gibi bir iddiam yok. Umarım dogmatik tutumlardan sakınıp eleştirel olmayı başarabilmiş ve “maskeli balo” solculuğuna düşmemişimdir. Yine de bu kitabı, *Manifesto*'yu sadece tarihî bir merak konusu değil; canlı, ivedi ve hayati bir belge olarak gören bir bakış açısının yol açtığı şevkle kaleme aldığımın görülmesini ümit ediyorum.

İşte tam da bu nedenle yukarıda andığım bütün o defetme girişimlerine rağmen, bu metinde bir hayalet kol geziyor: *Manifesto*'nun bugün, *şimdiye değin hiç olmadığı kadar* belirgin hale geldiğine dair bir sezgi.

Elbette bu süreçte hiçbir şey gökten zembille inmeyecek. Yaşanan, olup biten her şeye rağmen kazanılabilecek bir mücadele bu.

Komünist Manifesto ve Manifesto Türü Üstüne

paradoksla çalışmak
ele geçirilemezi ele geçirmek
görünmezi görünür kılmak
iletilemezi iletmek

Agnes Denes, *A Manifesto*

Bir manifesto çelişkiyi kucaklar. Paradokstan korkmaz. Öfkeden keyif alır. Kışkırtır, ısrar eder, şaka yapar ve öte yandan da olabildiğince ciddidir. Konular arasında mekik dokur. Marjorie Perloff'un deyişiyle, bir manifesto "tam manasıyla ne 'teori' ne de 'şiir' dir"; daha ziyade, "geleneksel biçimler ile türler arasındaki bir alandır."¹ Manifestolar "uçarı ve samimi, huy-suz ve sakin, mantıklı ve absürt, maddi ve gayrimaddi, sığ ve derindir; ... uçucu ve kalıcı, ciddi ve komik, ziyadesiyle karar-sız metinlerdir." Dahası "teatral" dirler: "Performans, manifestonun maddi niteliğinin bir parçasıdır."²

Manifestolar artık her yerde. Yirminci yüzyılın başında, şu ya da bu olaya şu ya da bu biçimde yaklaşılmasını keskin şekilde talep eden modernist "manifesto ateşi"nin yol açtığı salgından

1 Perloff, 1984, s. 66.

2 Hanna, 2014.

bu yana sayıları –bilhassa da sanat alanında– epey arttı.³ Manifesto türü üstüne yürütülen tartışmaların büyük kısmı, sanat alanındaki manifestolara odaklanır ve Marinetti'nin 1909'da yayımladığı –hem inanılmaz etkileyici hem de derinlemesine gerici– *The Founding and Manifesto of Futurism*'i [Fütürizmin Kuruluşu ve Manifestosu] bu çağırın temeli kabul eder. Oysaki bu, tarihteki ilk manifesto değildir: Mesela Jean Moréas, *Symbolist Manifesto*'sunu 1886'da yayımlamıştı. Bu arada, sanat sahası dışında, siyasi açıdan devrimci, çoğu zaman da “vahiyçi” ve binyılcı dinî risalelerden oluşan, çok daha kadim bir manifesto geleneği de vardır. Kaldı ki, avangartların estetik müdahaleleri ile erken dönemdeki siyasi bir irade beyanı olarak manifesto arasında ciddi farklar olsa da, belli bir süreklilikten de söz edilebilir. Böylesi bir eş zamanlı süreklilik ve kopuş, bizat *Komünist Manifesto* için de büyük bir önem arz eder.

Kaleme alındığı dönemde *Komünist Manifesto*, siyasi açıdan radikal sayılabilecek ve kendisine manifesto diyen yegâne metin değildi: Tarih sahnesine, ütopyacı sosyalist Robert Owen'ın 1840'ta yayımladığı manifestonun, Victor Considerant'ın –1847'de *Demokrasi Manifestosu* olarak adı değiştirilen– 1841'deki *Societarian* [aynen] *School* manifestosunun ve 1846'da Polonya'nın özgürlüğü için kaleme alınan radikal “Krakow Manifestosu”nun ardından çıkmıştı.⁴ Ne var ki *Manifesto*, kendisinden önceki dinî-siyasi risale geleneğini akla hayale sığmaz bir şekilde değiştirip dönüştürdü; yaptığı şey, sanat manifestolarını ortaya çıkaran “yeni tür”ün kasıtsız

3 Perloff, 1984, s. 65.

4 Aslına bakılırsa Marx yıllarca bu metinlerden intihal yapmakla suçlandı. Bu türden iddialara karşı tartışma kabul etmez bir yanıt için bkz. Draper, 1994, s. 16-19. Harold Laski, 1948'de *Manifesto* için kaleme aldığı giriş yazısında, Engels'in “Babeuf'cü *Manifeste des Egaux*'nun”, yani 1796 tarihli *Eşitler Manifestosu*'nun anısına “yarı bilinçli bir saygı duruşu”nda bulunmuş olma ihtimalini gündeme getirir.

bir yaratımdı.⁵ Manifesto türü üstüne kalem oynatmış bir küratör, “Marx’ın hayaleti, kendisinden sonra manifesto yazmaya kalkışan herkesin omzunun üstünde dolanır” demişti.⁶ *Manifesto*, kökten “itiraz”, eşi benzeri görülmemiş zorlayıcı üslubu, insanın gözlerini ondan almasına engel olan sürükleyiciliği ve hatta avaz avaz haykıran tipografisiyle türünün ana örneği oldu; dahası, günümüzde de bu özelliğini koruyor.⁷ *Komünist Manifesto*, “modern dönemin ilk manifestosu”dur.⁸

Metnin “belki de Marx’la Engels’in yazdıklarının içinde bir doruk oluşturan en üst perdeden edebî haykırışın yarattığı telal duyurusu havası”⁹ her okuyucunun daha ilk anda gözüne çarpar. Tabii bu, kitabın sağduyulu ve ihtiyatlı bir tarzla ortaya konmuş bir dizi bilimsel önerme içerdiği gerçeğinin üstünü örtmemeli. Metnin ekseriyetle eleştirmenler ama ara sıra da dostları tarafından bu şekilde ele alınmasını engelleyen bilinçli sağırlıksa tam buradan ileri geliyor. İnsanlar *Manifesto*’nun öğretilerine sanki bunlar yanlışlanabilecek ya da sağlaması yapılabilecek matematik ispatlarmış gibi yaklaşıyor. Marinetti’nin çok sonraları ısrarla söyleyeceği üzere, “şiddet ve kesinlik” dolu bu eylemci metnin biçimi ve üslubu, yalnızca savlarıyla değil, nihayetinde dönüştürmeyi amaçlayan tasarısıyla birlikte

5 Puchner, 2006, s. 11, 19 ve şu sayfalar arasında pek çok yerde: s. 11-61. Bu metin, *Komünist Manifesto* üstündeki etkilere ve *Manifesto*’nun kendisinden sonrakiler üstündeki etkisine dair parlak bir çerçeveye sunar. “Manifesto’ başlığını barındıran ilk devrimci metin ... Püriten Devrim’in radikal kanadı olan Düzleyiciler tarafından kaleme alınmıştır: *Yeni Bir Girişim ya da Manifesto* (1648). ... ‘Manifesto’ ya da ‘ortaya koyma’ [manifestation] sözcüğü işte böylece bir odak işlevi edinmeye başladı.” Puchner, 2006, s. 15-16.

6 Danchev, 2011, s. xxi.

7 Perloff, 1984, s. 76: “Marx ve Engels, okuyucunun dikkatini çekmek için kalın yazılmış başlıklar, büyük harfler, numaralandırılmış dizimler ve metinden ayrı ödeyişler kullanmıştır.”

8 Danchev, 2011, s. xxi. Ayrıca bkz. Berman, 1983, s. 89.

9 Avineri, 1998.

düşünülmelidir.¹⁰ “Kıyamet gününü andıran şiirsel üslubu”yla *Manifesto* elbette çeşitli iddialarda bulunur; ama bu üslup, aynı zamanda, “belli bir siyasi amaca hizmet eder.”¹¹ Peki, o halde *Manifesto*’yu yanlışları var diye yerden yere vurmamak, mesela bir sloganı olgu düzeyinde sınamaya kalkışmak gibi bir kategori hatası mıdır? (Tabii öncelikle böyle bir şey yapmanın düpedüz yanlış olup olmadığını tartışmak gerekir.)

Bir örnek verelim. *Manifesto*’daki burjuvazinin “kendi mezar kazıcısını ürettiği” savına alaycı biçimde karşı çıkan Garry Runciman, olgusal yanlışlara dayanan ve “önceden kestirilmesi imkânsız olumsal gelişmelerle yanlışlanan” bu iddianın, “herkesin malumu olduğu üzere, sonuçta yanlış çıktı”ğını söyler. Dikkatle ele alınmayı hak eden bir eleştiridir bu; dolayısıyla ileride bunun üzerine konuşacağız. Ne var ki, *Manifesto*’daki savların hangi bağlamda ve ne şekilde ortaya konduğu da önemlidir. Başka bir deyişle, *Komünist Manifesto*, *manifesto-olmaniteliği* bir kenara konarak düşünülemez. Bu da, Runciman’ın *Manifesto*’da “hiçbir yorumun değiştiremeyeceği ya da görmezden gelemeyeceği” bir hata bulduğunu davul zurnayla ilan eden orantısız zafer iddiasının sorgulanmasını gerektirir.¹²

Bir komutan askerlerini savaşa hazırlar. Düşmanın nerede konuşlandığına dair istihbaratı harita üstünde gösterir. Bölgeyi anlatır, saldırı planını aktarır. Sonra da askerlerini yürekletmek için şöyle der: “Onları bozguna uğratacağız!” Aslına bakılırsa, arazi ne kadar iyi haritalanmış olsa da, düşmanın nerede konuşlandığına dair istihbarat da o ölçüde kesinliğini yitirir. Dahası komutanın, güçler dengesinin kendi aleyhine

10 Bkz. Perloff, 1984, s. 66. Marinetti’nin “şiddet ve kesinlik” talebi, kısmen, *Manifesto*’nun radikal geçmişinden kopmaya yönelik umutsuz çabasından kaynaklanıyordu.

11 Silva, 1975, Núñez’in çevrisi. *Manifesto*’nun üslubuna ilişkin başka incelemeler için bkz. Siegel, 1982.

12 Runciman, 2010, s. 90-95.

olabileceğine inanmak için sebepleri de vardır. “Burası zorlu bir arazi”, “düşman şurada konuşlanıyor” ve “Onları bozguna uğratacağız!” ifadelerini *aynı cetvelle ölçerek* bunların doğru ya da yanlış olduğunu iddia etmek saçmalaktan ibarettir. Bir metindeki çeşitli savlar, birbiriyle örtüşse bile farklı işlevlere sahiptir. Ne var ki, *Komünist Manifesto* üstüne yürütülen tartışmaların büyük bir kısmındaki yaklaşım, tam da böyle bir yol izliyor. *Manifesto*’daki çözümler, kışkırtmalar, uyarılar, dilekler ve esinler ayrılmaz bir bütündür. İleride göreceğimiz üzere bu metin, ortaya bir politika koyan, bu politikaya götüren çözümleri açıklayan, düşmanlarını topa tutan, nihai umutlarını dile getiren, şaşıklı ifadelerle başvuran, bazen de tek bir yüklü cümlede hepsini birden aynı anda yapmaya kalkışan bir tarza sahiptir.

Tabii bunların hiçbiri *Manifesto*’nun eleştiriden muaf olduğu ya da olgusal iddiaların akla dayanan bir şekilde değerlendirilmeye tabi tutulamayacağı manasına gelmiyor. *Manifesto*’daki can sıkıcı ya da sorunlu ifadelerle dair eleştirel bir yorumla karşılaştığında, orada aslında onun kastedilmediğini, örneğin sıkıntılı kısmın tarihsel bir iddiadan ziyade edebî bir ifade olarak görülmesi gerektiği yolundaki gayretkeş savunmacı yorumla da hiçbir işimiz olmayacak. Bu, solun pek de yabancı olmadığı bir tür Marksist savunma teolojisidir.

Gerçek şu ki –aceleyle kâğıda dökülmüş bir risaleden beklenileceği üzere– bu metin, “sorunlu ve hızlı yazılmış kısımların yanı sıra son derece parlak içgörüler de içerir.”¹³ *Manifesto*’yu –ya da başka herhangi bir metni– okumanın yegâne makul yolu, metnin kendisi kadar esnek davranabilmektir. Metne hem anlayışlı hem de şüpheli bir titizlikle yaklaşmak; gri alanlara, belirsizliklere ve dürüstçe kabullenilen anlaşmazlıklara izin vermek gerekir. Hata ve yanılıklar –bunların metinde illaki

13 Fleetwood, 2002, s. 211.

ölümcül yaralar açtığı sonucuna varmadan– olduğu gibi kabul-enilmelidir. Bir metni hem mümkün olduğunca anlayışlı şekilde hem de bu anlayışın sınırına varıldığında ödünsüz bir acımasızlıkla okumaya gayret etmek gerekir. Metne yönelik övgü ve eleştirilerin dozu, metnin nasıl işlediğine dair bir kavrayışa dayanmalıdır. Metindeki seslerin farklı görevleri olduğunu ve bunları yerine getirdiklerini; zaman zaman örtüşmeler bile temelde farklı olduklarını unutmamak gerekir.¹⁴

Bu seslerden biri de, yoldaşları örgütleyip cesaretlendirmeyi amaçlayan sestir. Hayalî komutanımızın –şahsen ne türden şüpheleri olursa olsun– askerlerine düşmanı bozguna uğratacaklarını ısrarla söylemesinde şaşılacak bir şey yoktur. Üstelik bu türden yüreklendirici bir iddia, *zaferin gerçekleşme ihtimalini de artırır*. Julian Hanna'nın bir manifestoyu, “büyülü sözcüklerden oluşan ... yeni bir gerçeklik inşa etmeye çalışan performatif bir söz edimi” şeklinde tanımlamasının sebebi tam da budur.¹⁵ *Komünist Manifesto*, çözümlemeleri ve yürüttüğü polemiklerin yanı sıra, insanları cesaretlendirmek üzere yazılmış bir metindir; “devrime hizmet yolunda bir silahlanma çağrısıdır.”¹⁶

Manifesto geleceğe dair iddiaları olan, şiirsel, melodramatik ve trajik bir metindir: Proleterlerin “zincirlerinden başka kaybedecekleri bir şey yoktur” (4.11); kapitalizmin yol açtığı ivcenlikte “katı olan her şey buharlaşıyor, kutsal olan her şey ayaklar altına alınıyor” (1.18); rekabet halindeki sosyalist akım-

14 Bütün metinler bir ölçüde çokseslidir; bilhassa da bütün manifestolar. *Komünist Manifesto* da canlı ve özellikle çoksesli bir metindir. Daha sonra girdiği yollar üstüne ne düşünülürse düşünülün, Kautsky'nin 1904'te ortaya koyduğu şu yaklaşım son derece faydalıdır: *Manifesto*, “kendini bazı cümleler ile eğilimlerin artık davya uymadığını belirtmekle sınırlamayan; ... onu anlamaya çalışan, dahası bugün kullanılmaz hale gelmiş cümleleri kavramaya ve bu sayede onlardan yeni bilgiler çıkarmaya çalışan bir eleştiri”yle okunmalıdır.

15 Hanna, 2014.

16 Danchev, 2011, s. xx.